

QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARINDA AUDİT İŞİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ, AUDİT ŞİRKƏTLƏRİNƏ DAİR XÜSUSİ TƏNZİMLƏYİCİ TƏLƏBLƏRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNƏ DAİR TƏLƏBLƏR HAQQINDA QAYDALAR

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə, “İnvestisiya fondları haqqında” və “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarına, “Azərbaycan Respublikasının Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına, “Azərbaycan Respublikasının Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına, “2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı” Dövlət Proqramına və “Azərbaycan Respublikasında Auditor Xidmətinin İnkişaf Konsepsiyası”na əsasən hazırlanmış və qiymətli kağızlar bazarında kənar auditorlara dair tələbləri müəyyən edir.

Bu Qaydalarda istifadə olunan anlayışlar Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası ilə razılaşdırılmaqla Azərbaycan Respublikasının Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən 01 avqust 2011-ci il tarixdə təsdiq edilmiş «İnvestisiya fondlarının kənar auditorlarına dair tələblər haqqında Qaydalar»da göstərilən mənalarda oxunmalıdır.

2. Kənar auditora dair tələblər

2.1. Audit subyektlərinin kənar auditoru aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

2.1.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq auditor fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə xüsusi razılığa (lisenziyaya) malik olmalıdır;

2.1.2. audit subyektlərinin aidiyyəti şəxsi olmamalıdır;

2.1.3. aşağıdakı tələblərə cavab verən ən azı iki mütəxəssis olmalıdır:

2.1.3.1. beynəlxalq mühasiblik dərəcəsinə sahib olmalıdır;

2.1.3.2. audit fəaliyyəti üzrə azı 3 (üç) il iş təcrübəsinə sahib olmalıdır.

2.2. Kənar auditor öz yoxlamasını audit subyektlərindən və onların səhmdarlarından, o cümlədən mühüm iştirak payına sahib olan səhmdarlarından asılı olmadan müstəqil aparmalıdır.

2.3. Kənar auditorun müstəqilliyi onun mütəxəssislərinin müstəqil fikrinə və müstəqil görüntüsünə əsaslanır.

2.4. Kənar auditorun müstəqilliyi aşağıdakı təhlükələrin ona mühüm dərəcədə təsir göstərdiyi təqdirdə və bu təhlükələri qəbul oluna biləcək səviyyəyə endirmək mümkün olmadığı hallarda itirilmiş hesab olunur:

2.4.1. şəxsi mənafeyi güdmə təhlükəsi – kənar auditorun audit subyektlərində maliyyə maraqlarından və ya həmin audit subyektlərinin maraqlarına zidd olmasından faydalana biləcəyi təqdirdə əmələ gəlir;

2.4.2. özünü yoxlama təhlükəsi – audit yoxlamasının nəticələrini əldə etmək üçün əvvəlki nəticələri və mülahizələri yenidən qiymətləndirmək lazım gəldikdə və ya mütəxəssisin keçmişdə audit subyektlərinin məsul işçisi olduqda yaranır;

2.4.3. təşviq etmə təhlükəsi – audit subyektlərinə qarşı mövqeyin və ya həmin audit subyektləri haqqında rəyin obyektivliyini təhlükə qarşısında qoyan kənar auditorun təşviqedicisi fəaliyyəti nəticəsində yaranır;

2.4.4. yaxınlıq təhlükəsi – audit subyektləri, onun aidiyyəti şəxsləri və ya işçiləri ilə yaranmış yaxın münasibətlər maraqlar münaqişəsinə səbəb olduqda yaranır;

2.4.5. hədələnmə təhlükəsi – audit subyektlərinin aidiyyəti şəxsləri və ya işçiləri tərəfindən kənar auditor hədə-qorxulara məruz qaldıqda və ya məruz qalacağı güman edildikdə onun obyektivliyinin itirilməsinə səbəb olacağı təqdirdə yaranır.

2.5. Qiymətli kağızlarla əməliyyatların auditi aşağıdakı prosedurları əhatə etməlidir:

2.5.1. Qiymətli kağızlarla əməliyyatların qanuniliyi və onların rəsmiləşdirilməsinin düzgünlüyünün yoxlanılmasını;

2.5.2. emissiya prospektlərinin ekspertizasını;

2.5.3. Qiymətli kağızların alınması, konvertasiyası və dividendlərin ödənilməsi vəziyyətini;

2.5.4. Qiymətli kağızların bazar qiymətinin düzgün müəyyənəndirilməsinin ekspertizasını;

2.5.5. Əlavə emissiyaların və onların uçotunun aparılmasının ekspertizasını;

2.5.6. Qiymətli kağızların alınmasının məqsədamüvafiqliyinin və maliyyə riski dərəcəsinin qiymətləndirilməsini;

2.5.7. Faizlərin, dividendlərin hesablanması və ödənilməsinin, bu əməliyyatların mühasibat uçotunda əks olunmasının yoxlanılmasını;

2.5.8. Qiymətli kağızlarla əməliyyatların vergiyə cəlb olunması vəziyyətinin düzgünlüyünün yoxlanılmasını;

2.5.9. Mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlarının təqdim olunması qaydalarının, habelə Azərbaycan Respublikasının normativ aktlarının tələblərinin pozulması faktlarının aşkar edilməsini.

3. Kənar auditorun seçilməsi və əvəz edilməsi

3.1. Audit subyektləri kənar auditoru seçməkdə sərbəstdirlər. Audit subyektləri potensial auditordan aşağıdakılar barədə məlumatı əldə etməlidir:

3.1.1. auditor xidməti ilə məşğul olmaq üçün qüvvədə olan xüsusi razılığın (lisenziyanın) mövcud olması;

3.1.2. auditorun keçmiş fəaliyyəti;

3.1.3. auditdə iştirak edəcək başqa auditor və ekspertlərin (olduğu halda) adları, onların təhsilləri və iş təcrübələri;

3.1.4. Audit subyektinin rəyinə görə seçimin edilməsi üçün mühüm olan hər hansı digər işgüzar məlumat.

3.2. Seçilmiş auditor MHBS sahəsində biliyə, maliyyə qurumlarının auditi üzrə təcrübəyə malik olmalıdır.

3.3. Audit subyektləri ilə auditor arasında imzalanmış müqavilədən başqa, BAS əsasında hazırlanmış “Məktub-öhdəlik” auditor tərəfindən audit subyektinə göndərməli və məktubun alınması müvafiq olaraq Audit subyektini tərəfindən təsdiqlənməlidir.

4. Kənar auditorun hüquq və vəzifələri

4.1. Kənar auditor aşağıdakı hüquqlara malikdir:

4.1.1. auditin planını və audit prosedurlarını sərbəst müəyyən etmək;

4.1.2. Audit subyektinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə dair audit üçün lazım olan bütün sənədlərlə, o cümlədən əvvəlki illərin auditinin nəticələrinə dair materiallarla tanış olmaq və ya onları üçüncü şəxslərdən əldə etmək;

4.1.3. Audit subyektində pul məbləğlərinin, qiymətli kağızların, maddi və qeyri-maddi aktivlərin mövcudluğunu yoxlamaq;

4.1.4. maliyyə hesabatlarında baş verə bilən mühüm səhvlərlə bağlı riskləri, mühasibat uçotunda istifadə olunan mülahizələrin hazırlanmasında və mühasibat uçotu siyasətinin tətbiqində istifadə edilən mülahizələri qiymətləndirmək üçün inzibatçılardan və işçilərdən izahatlar almaq;

4.1.5. BAS-ın daxili audit üzrə müvafiq tələblərinin yerinə yetirilməsini müəyyən etdikdən sonra audit subyektinin daxili auditoru tərəfindən aşkar edilmiş faktrlardan istifadə etmək;

4.1.6. Audit subyektini tərəfindən zəruri sənədlər təqdim edilmədikdə auditor yoxlamasını keçirməkdən imtina etmək;

4.1.7. auditi aparmaq üçün lazımi iş şəraiti ilə təmin olunmasını tələb etmək;

4.1.8. aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə audit subyektinin inzibatçılarına düzəlişlərin edilməsi üçün tövsiyələr vermək;

4.1.9. Audit subyektinin razılığı ilə auditin aparılmasına ekspert (mühasibat uçotundan və audiddən fərqlənən sahələrdə xüsusi biliyə, təcrübəyə və səriştəyə malik olan fiziki və ya hüquqi şəxs) cəlb etmək;

4.1.10. qanunvericiliklə nəzərdə tutulan digər hüquqları həyata keçirmək.

4.2. Kənar auditorunun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

4.2.1. Auditin BAS-a və bu Qaydaların tələblərinə uyğun aparmaq;

4.2.2. Audit subyektini ilə auditor arasında razılaşdırılmış tarixlərdə “Auditor hesabatı”nı, “Rəhbərliyə hesabatı”nı və bu Qaydalarla tələb olunan digər məlumatları hazırlayıb audit subyektinə təqdim etmək;

4.2.3. qanunvericilikdə və audit subyektini ilə kənar auditor arasında bağlanmış müqavilədə nəzərdə tutulan öhdəlikləri yerinə yetirmək, o cümlədən:

4.2.3.1. Təsisçilərin yığıncağının protokollarının yoxlanılmasını;

- Səhmdar cəmiyyətinin növünü;
- elan olunmuş, yerləşdirilmiş və əlavə qiymətli kağızların miqdarını, növünü, kateqoriyasını və nominal dəyərini;
- qiymətli kağızların buraxılmasının, yerləşdirilməsinin və konvertasiyasının qaydasının və şərtlərini;

- direktorlar şurasının səlahiyyətlərini;
- səhmlər üzrə dividendlərin, istiqrazlar üzrə faizlərin aparılması qaydasını;
- Səhmdar cəmiyyətinin qiymətli kağızlarının ödənişi qaydası və şərtlərini;
- müəyyən növ, kateqoriya qiymətli kağızların sahiblərinin hüquq və səlahiyyətlərini.

4.2.3.2. Səhmdarlarla (təsisçilərlə) hesablaşmaların yoxlanılmasını;

- Nizamnamə Kapitalının ödənilməsi (formalaşdırılması) müddətlərinə riayət olunmasına;
- Qiymətli kağızların dəyərinin vaxtında və tam ödənilməsinə;
- Qiymətli kağızların dəyərinin qiymətləndirilməsinin qanuniliyi və əsaslılığı;
- Nizamnamə kapitalına haqlar üzrə sənədlərin, qəbzlərin, əmlakın qəbulu aktlarının düzgün rəsmiləşdirilməsinə;
- müəssisənin yenidən təşkili və ləğvi zamanı hesablaşmaların düzgünlüyünə;
- Təsisçilərlə hesablaşmaların mühasibat uçotunun tamlığına və düzgünlüyünə.

4.2.3.3. Qiymətli kağızların qiymətləndirilməsinin auditini. Aşağıdakı pozisiyalar (mövqelər) yoxlanmalıdır:

- Qiymətli kağızlar hansı dəyərlə satılır;
- Qiymətli kağızların bazar və nominal dəyərləri arasındakı fərq mühasibat uçotunda necə əks olunur;
- Səhmdarların tələbi ilə səhmlərin geri alınması zamanı onlar necə qiymətləndirilir;
- Qiymətli kağızların balans dəyərinin yenidən qiymətləndirilməsi aparılırmı;
- Qiymətli kağızları kim qiymətləndirir.

4.2.3.4. Qiymətli kağızların hərəkətinin auditini; Auditor yoxlamalıdır:

- Qiymətli kağızların hərəkətinin rəsmiləşdirilməsini;
- səhmdarların reyestrindəki yazılışların müddətinə riayət edilməsinə və əsaslılığına;
- səhmdarların reyestrindən çıxarışların verilməsi jurnalının aparılmasını;
- qiymətli kağızların hərəkəti zamanı hesablaşma qaydalarına tiayət edilməsini.

4.2.3.5. Səhmlər üzrə dividendlərin və istiqrazların faizinin hesablanması və ödənilməsinin auditini. Aşağıdakılar mütləq yoxlanılmalıdır:

- Səhmlər üzrə dividendlərin və istiqrazların faizinin ödənilməsi qaydası və faktiki qaydaların təsdiq olunmuş əsasnamələrə müvafiqliyini;
- konkret növ və kateqoriə qiymətli kağızların sahiblərinə dividendlərin ödənilməsi növbəliliyini və müddətlərini;
- istiqrazların növləri üzrə faizlərin ödənilməsi müddətlərini;
- dividendlərin məbləğinin təsdiq olunmuş dəyərə (sabit pul məbləğinə və ya nominal dəyərin faizinə) müvafiqliyini;
- dividendlərin ödəmə mənbələrini;
- Müəyyən növ səhmlər üzrə aralıq və illik dividendlərin ödənilməsi haqqında qərarların qanuniliyini;
- konvertasiya olunan qiymətli kağızlar üzrə dividend və faizlərin hesablanması və ödənilməsinin düzgünlüyü və qanuniliyini;
- dividend və faizlərin hesablanması və ödənilməsinin dəqiqliyini.

4.2.3.6. Qiymətli kağızlarla əməliyyatların vergiyə cəlb olunmasının auditini. Auditor ilk növbədə diqqət yetirməlidir:

- Qiymətli kağızlarla əməliyyatların vergiyə cəlb olunmasının Azərbaycan respublikasının Vergi Məcəlləsinin tələblərinə müvafiqliyini;
- vergiyə cəlb olunan dövriyyənin düzgün müəyyənləşdirilməsinə;
- Qiymətli kağızlarla əməliyyatlara vergi dərəcələrinin düzgün tətbiq olunmasına;
- vergilərin hesablanması düzgünlüyünə;
- vergilərin ödənilməsi müddətlərinə əməl edilməsinə;
- vergidən yayınma hallarına imkan verən əməllərin olub-olmamasına;
- vergi bəyannamələrinin düzgün tərtib olunmasına;
- vergilərin ödənilməsi mənbəyinin düzgün müəyyən olunmasına.

4.2.3.7. Qiymətli kağızların konvertasiyasının auditini. Auditor yoxlama zamanı aşağıdakı məqamlara diqqət yetirməlidir:

- Qiymətli kağızların konvertasiyasının qayda və şərtləri haqqında təsdiq olunmuş əsasnamənin mövcudluğuna;
- təcrübədə konvertasiyanın əsasnaməsinə, qaydalarına və şərtlərinə riayət edilməsinə;
- konvertasiya zamanı qiymətli kağızların dəyərinin hərəkətinin uçotuna;
- konvertasiya olunan qiymətli kağızların dəyərlərindəki fərqin ödənilməsinin uçotuna;
- səhmlərə konvertasiya olunan qiymətli kağızların yerləşdirilmə qiymətlərinin müəyyənləşdirilməsinin əsaslılığını;
- bütün konvertasiya əməliyyatlarının uçotda əsk olunmasını.

4.2.3.8. Qiymətli kağızların miras kimi verilməsinin və bağışlanmasının auditini. Bu halda yoxlanılır:

- sənədlərin (vəsiyyətnamələrin, bağışlanma müqavilələrinin) mövcudluğu;
- mirasın və bağışlanmanın qanuniliyi;
- Vərəsəlik hüquqlarının qüvvəyə minməsi müddətlərinə riayət olunması;
- səhmdarların yığıncağının və ya direktorlar şurasının qərarının mövcudluğu;
- mülkiyyət hüquqununvarislərə və hədiyyə alanlara verilməsinin uçotda əks olunması, reyestrədə müvafiq dəyişikliklər edilməsi.

4.2.3.9. Qiymətli kağızların alqı-satqısının auditini. Auditor yoxlayır:

- alqı-satqı müqaviləsinin mövcudluğunu;
- alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması qanuniliyini;
- müqavilədə qiymətlərin olması, onların əsaslılığı.

4.2.3.10. Qiymətli kağızların saxlanılmasının auditini. Auditor yoxlayır:

- saxlanılan qiymətli kağızların uçotunun təşkilini;
- qiymətli kağızların faktiki saxlanması;
- qiymətli kağızların saxlanması üçün əsas.

4.2.3.11. Trast və girov əməliyyatlarının auditini. Trast və girov əməliyyatlarının auditini. Qiymətli kağızların trast və girovunun Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiqliyi yoxlanılmalıdır.

5. Auditor hesabatı

5.1. Auditor hesabatı müvafiq qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq auditin nəticələri əsasında hazırlanır.

5.2. Bu Qaydalara uyğun olaraq auditor tərəfindən hazırlanan hər bir hesabatda audit hesabatının aşağıdakı əsas elementləri olmalıdır:

5.2.1. hesabatın adı;

5.2.2. hesabatın ünvanlandırıldığı şəxs;

5.2.3. audit olunmuş maliyyə hesabatlarını göstərən və müəssisənin menecmentinin və auditorun məsuliyyətini göstərən giriş hissəsi;

5.2.4. BMF-in bəyannamələrinə istinad edən və auditor tərəfindən yerinə yetirilən işin təsvirindən ibarət hissə (auditin növünü bildirən hissə);

5.2.5. maliyyə hesabatlarını hazırlamaq üçün istifadə olunan maliyyə hesabat strukturunun MHBS-ya istinad etdiyini və maliyyə hesabatlarına dair fikir bildiren audit rəyindən ibarət hissə.

Audit rəyi formalaşarkən, auditor həmin rəyi yazmaq üçün nəticə çıxarmağa imkan verən yetərli audit dəlilləri toplamalıdır. Audit rəyi müəyyən əminlik səviyyəsi yaratmaqla maliyyə hesabatlarının etibarlığını artırır. Audit zamanı mütləq əminliyə nail olmaq mümkün deyil. Bu da mulahizə, testin keçirilməsi, muhasibat və daxili nəzarət sistemlərində mövcud məhdudiyətlər, eləcə də auditorun əlində dəlillərin yekun deyil, qaneedici (əsaslı) xarakter daşması ilə əlaqədardır.

Audit rəyi “şərtsiz müsbət”, “şərti müsbət”, “mənfi” və ya “rəy verməkdən imtina etmək” ola bilər.

5.2.6. hesabatın tarixi;

5.2.7. auditorun ünvanı;

5.2.8. auditorun imzası;

5.2.9. aşağıdakı komponentlərdən ibarət tam maliyyə hesabatları: balans hesabatı, mənfəət və zərər haqqında hesabat, səhmdar kapitalında dəyişiklikləri əks etdirən hesabat, pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat, mühasibat uçotu siyasəti və qeydlər.

5.3. Maliyyə hesabatlarına təsir göstərən amilləri vurğulamaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərə aid hissələr də auditor hesabatına əlavə edilə bilər. Həmin məsələlərin daha ətraflı izahı maliyyə hesabatlarına dair qeydlərə daxil edilir. Belə hissələrin əlavə edilməsi auditorun rəyinə təsir göstərmir. Auditor həmçinin maliyyə hesabatlarına təsir göstərməyən digər mühüm məsələlərə aid hissələrdən istifadə etməklə auditor hesabatına əlavələr edə bilər.

5.4. Audit başa çatdıqdan sonra auditor audit subyektinə “Rəhbərliyə hesabat” təqdim edə bilər. Bu məktubda illik maliyyə hesabatlarında açıqlanması tələb olunmayan, lakin audit zamanı qeyd olunan, auditorun diqqətini cəlb edən məsələlər və bununla bağlı təkliflər əks olunur. “Rəhbərliyə hesabat”da aşağıdakı faktlar haqqında məlumat verilə bilər: əsas risklər, qeyri-adi faktlar, daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər, proseslərin və strukturların təkmilləşdirilməsinə dair fikirlər, vəsaitlərin daha səmərəli istifadəsi üçün alternativlər. “Rəhbərliyə hesabat”ın ümumi formatı keçən ildə verilən təkliflər üzrə dəyişiklikləri, cari il üzrə aşkar edilmiş faktları, əlaqədar riskləri, təklifləri və tədbir görünən tərəfləri əhatə edə bilər.

5.5. Audit subyektinin audit olunan maliyyə hesabatları ilə birlikdə dərc olunması nəzərdə tutulan əlavə məlumatı dərc etməzdən əvvəl maliyyə hesabatları ilə əlavə məlumat arasında mühüm ziddiyyətin olub-olmadığını müəyyən etmək üçün auditora təqdim etməlidirlər. Audit subyektinin auditorun təklifinə əsasən əlavə məlumatda dəyişikliklər etməkdən imtina edərsə, barəsində razılıq əldə edilə bilməyən məsələ haqqında auditorun qeydi əlavə məlumatla yanaşı dərc edilməlidir.